

OSMANLILARDA NEVRUZ KUTLAMALARI

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU

Türkler tarafından çok eski tarihlerden itibaren kutlanan ve genelde Yeni Gün olarak adlandırılan Nevruz, Osmanlılarda da bahar bayramı ve yeni yılın başlangıcı olarak kutlanmıştır. Zira 21 Mart gece ile gündüzün eşit olduğu ve bundan sonra gündüzün uzayacağı gün dönümüdür. Bu anda bahar başlar ve 92 gün 20 saat, 4 dakika ve 27 saniye sürer ve yaza ulaşır.

Nevruz, inanişâ göre baharın ilk günü ve yıl başıdır. Takvimler hep Mart'tan başlar. Bu sebeple Osmanlılarda malî yıl başlangıcı Nevruz olarak alınmıştır ve hemen bütün kanunnâmelerde verginin ilk taksidinin toplandığı andır. Bu durum Cumhuriyet döneminde de 1980'li yıllara kadar malî yılbaşı olarak devam etmiştir.

Türlere ait olup, dünyanın en doğru takvimlerinden olan ve Sultan Melikşah zamanında hazırlanmasından dolayı, onun lâkabı Celâlüddeve'len dolayı Celâli Takvimi denilen takvimin başlangıç günü de Greenwich zamanına göre 21 Mart (15 Mart 1079) olarak alınmıştır (hicrî 9 Ramazan 471 Cuma). Bu tarih Osmanlılarda "Nevruz-ı Sultanî" veya sadece "Nevruz" olarak adlandırılmış ve kanunnâmelerde: "... resmin nisf-i nevrüz-ı sultanî'de ve nisf-i ahârî son güz ayının evvelinde alına" hükmüyle verginin ilk taksidinin alındığı zaman olmuştur. Bu şekil Osmanlı devletinin hemen bütün sancak kanunnâmelerinde görülür. Bu kanunnâmelerde Nevruz, "mevsim-i evvel bahar nevrüz" şeklinde belirtilmiştir. Bugün Anadolu'nun bazı yörelerinde Nevruz-ı Sultanî Mart 9'u olarak bilinir.

Osmanlılar tarafından Nevruz-ı mübârek olarak da adlandırılan Nevruz sayılı günlerden biri olarak kutlanmış, güneşin Koç (=Hamel) burcuna girdiği ilkbahar ılınımı anına Nevruz denilmiştir.

Yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilen bu günde eğlenceler tertib edilir, sarayda olduğu gibi halk arasında da eczahanelerde yapılan ve Nevruziye denilen macun rağbet görür, en azından bunu elde edemeyenler tarafından tatlı yenirdi. Bu macundan yemenin kuvvet ve şifa verici bir tesiri ve kendi usul ve an'anelerine göre bunları kaynatıp suyunu içerler ve yüzlerini yıkarlardı.

Saray haricinde Nevruz'dan birkaç gün önce eczacılar, kulplu küçük çay bardaklarına veya fincanlara, terkibi kendilerince bilinen bir macun doldurup, tanıdığı müşterilerine ve mahallenin kibar ve zenginlerine gönderirdi. Bu hediyeleri alanlar, buna karşılık çoğunlukla bir gümüş Mecidî bahşiş verirler ve eczacı çıraklarını sevindirirlerdi. Eczacıdan gelen Nevruziye ve yedi sin (=heft sin), yani arapçadaki sin harfiyle başlayan süt, simit, sukker, sa'lep, sirke (sir), soğan, semek (balık) veya sefercil (ayva) bir tepsiye konulup evin efendisi önüne getirilir, evde mevcut olanlar da tepsinin etrafına iki diz üstünde otururlardı. Evin efendisi herkesin önünde bu malzemelerden birer fincan veya tabak ile herkese dağıtır ve gün dönümü saati geldiği vakit, buyurun hitabıyla önce macundan, sonra diğerlerinden birlikte alınır, evin efendisi senenin saadetle geçmesi için uzunca bir dua yapar, eller öpülür ve merasim sona ererdi. Macun yenir yenmez üstüne su, gül veya limon şerbeti içilmesi âdettendi.

Her sene yılbaşı olan Nevruz'da veziriâzamla vezirler, eyâlet valileri ve belirli bazı devlet adamları tarafından padişahlara Hediye-i Nevruziye adıyla donanmış atlar, murassa silahlar, pahalı kumaşlar vesâir hediyeler verilirdi. Bu nev'iden armağanlara Divân-ı Lügati't Türk'de "artut" denilmiştir. Veziriâzamların Nevruziye Pîşkesi adıyla verdikleri hediyelere bir örnek olmak üzere, ilk Osmanlı vak'anüvisi Mustafa Naimâ Efendi'nin Tarihinde yer alan ve İpşir Mustafa Paşa'nın IV. Mehmed'e takdim ettiği hem Nevruz ve hem de sadarete tayini ile ilgili şu bilgiler verilmektedir.

"... Vezir, kanun üzere Nevruziye pîşkesi ile sadâret cem' edip birden irsâl eyledi. Birsemend ve iki gaburlevn at ki üçünün dahi dünyada nazîri bulunmaz. Serâpâ cevâhir ile âreste zeheb-i ahmerden (kızıl altın) ma'mûl raht ve rikâb ve gaddâre ve topuz vesâir zer-dûz bisât ile müzeyyen idi vesâir ecnâs-ı tuhaf ve tarâyif-i günâgûndan boğçalardan ma'ada bir araabada yüz keselik filori ve kuruş

gönderdi; Vâlîde hazretlerine yirmi keselik kadar pîşkeş irsâl edip..."

Nevruz'da ayrıca her sene birinci mirahur tarafından takdimi kanun olan "rikâbiyye pîşkesi" dolayısıyla birinci ve ikinci mirahur, büyük ve küçük ahur kethüdarları, arpa rûznameçecisi, arpa kâtibi, sarraçlar kâtibi, mirahur-ı evvel kethüdası ve kâtibi gibi has ahur erkânına hil'atler giydirildi.

Hekimbaşılar her sene Nevruz'da çeşitli terkiplerden Nevruziye ismi verilen kırmızı renkli ve kokulu bir macun yaparak Nevruz gecesi bunları porselen kaplar içerisinde önce padişah, şehzade ve sultanlara, kadın efendilere, veziriâzama ve devlet ricaline takdim ederler, buna karşılık çeşitli hediyeler alırlardı. Nevruziye takdim eden hekim başıya padişah huzurunda kürk giydirilmesi usuldendi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kırmızıya çalar koyu renkte, ağızda cıtır cıtır ses çıkaran ve şekerlenmiş reçele benzeyen Nevruz macununun sarayda yapılanı 40 çeşit maddeden meydana gelirdi. Bu konuda yapılan araştırmalarda bu kırk çeşit madde içerisinde; karanfil, yeni bahar, zencefil, kalanga (=zulumba), kara biber, kırem tartar, kişniş, havlican, kebabiye, hindistan cevizi, anason, hıyar-ı şenbih, sakız, zahferan, tarçın, ud'ül-kahr, çöp-i çin, hardal, mirr-i sâfi, iksir, çivid, meyan balı, kalem-i bârid, tiryak, sarı halile, râziyâne, kimyon, zerdecav, tarçın çiçeği, hindistan çiçeği, çörek otu, dâr-i fülül, râvend, limon tuzu, kakule, sinameki, vanilya, portakal kabuğu, topalak kökü ve şeker yer almaktadır.

Nevruziye macunu konan kâselerin kapakları kurdalelerle bağlanır, kurdaleler arasına, günün hamel yani koç burcuna hangi saat, hangi dakika ve hangi saniyede gireceğinin yazıldığı bir de kağıt iliştilirdi. Buna Nevruziye kulağı denirdi.

Nevruz macununun değişik terkiplerinin çok sayıda hastalığa iyi geldiğine inanılırdı. Bunlardan, kalp ve dimağ arızalarını giderme; mide fesadı, hazımsızlık, yemek rahatsızlıkları, ishal, ağız ağrısı (aft), dizenteri, taun ve veba hummaları; mesane, böbrek ve bağırsaklardaki yaralar, şişler, iltihaplar; akıl ve vücudun kuvvetini arttırma, kalbe ve ruha kuvvet verme gibi olanları belli başlılarıdır.

Bu bilgilerden sonra şüphesiz akla hemen Manisa Mesir Bayramı gelmektedir. Osmanlı Türkleri dönemine ait Nevruziyenin halk tarafından en bilineni ve geleneksel olarak XVI. Yüzyıldan itibaren aksaksız kutlanana budur. Halk arasında Nevruz'la alâkası unutulmuş olan ve bugün de hâla devam eden bu törenlere, şifa bulmak için pek çok vatandaşımız iştirak etmektedir. Bu gelenek rivâyetine göre XVI. Asır başlarında mutasavvıf hekim Merkez Musluhiddin Efendi tarafından başlatılmıştır. Burada hazırlanan macun 61 değişik maddeden yapılmakta idi.

Hekimbaşılardan başka müneccimbaşılar da her yıl tertip ettikleri padişah ve veziriâzama takdim ederek, karşılığında Nevruziye ismiyle hediyeler alırlardı. Padişahlar XVII. Asırda bin akçe, XVIII. Asır ortalarında ise altı bin akçe (gümüş para) atıyye verirlerdi. Müneccimbaşılardan XX. Yüzyıl başlarında sadrıâzama takdim ettikleri takvim sebebiyle arkasına erkân bir samur kürk giydirildiği ve beşyüz kuruş hediye edildiği kaynaklarda yer almaktadır. Ayrıca Nevruz âdetleri arasında Yeniçeri Ağası'nın vükelâya yemek vermesi de yer alırdı. Bu ziyâfet sırasında misafirlere şekerli, baharattan yapılmış macun ikram edilirdi.

Osmanlı Divan edebiyatı şâirleri, Ramazan bayramı, bahar ve kış mevsimlerinde olduğu gibi Nevruz'da da câize almak için büyüklere kaside sunmuşlardır. Bu türden kaside ve gazellere "Nevruziyye" denmektedir. Nevruziyye'ye örnek olmak üzere Nefî'nin gazelinden bir beyt sunmak istiyorum:

"Erişdi bahâr oldu yine hemdem-i nevrüz
Şâd etse nola dilleri câm-ı Cem-i nevrüz"

Yine birçok örnekten biri olarak Râmi Paşa'nın oğlu Refet Bey'in, Damat İbrahim Paşa'ya yazdığı Nevruz redifli kasidesinden de birkaç dörtlük arz ediyorum:

"Hayat-ı taze verüp dehre makdem-i nevruz
Hoşâ iriştî meşâmm-ı deme dem-i nevruz
Dağıttı leşkeri sermâyı sahn-ı gülşenden
Kurunca bârgâhın şâh-ı ekrem-i nevruz

Açıldı bahtı yine siyah-ı dilin
Olup karîn-i atâya-yı hürrem-i nevruz
Harîm-i bağ o kadar cilverîz-i şevk olmuş
Ki görse bâğ-ı Behişt ola mahrem-i nevruz"

XVI. yüzyılın Alevî-Bektaşî sâirlerinden Pîr Sultan Abdal da Nevruziyyesinde şöyle diyor:

"Sultan Nevruz günü canlar uyanır
Hal ehli olanlar nura boyanır
Muhib olan bu gün ceme dolanır
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Âşık olan canlar bu gün gelürler
Sultan Nevruz günü birlik olurlar
Hallâk-ı cihandan ziya olurlar
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın"

Nevruz'un Osmanlılardan başka çağdaşı olan Memlûklerde de aynı şekilde mâli yıl başlangıcı ve baharın ilk günü olarak kutlanıldığı görülüyor. Nitekim Sultan Kayıtbay kanununda resm-i hane'nin Nevruz-ı Sultanî'de alınması hükmü bulunmaktadır. Yine bir Türk devleti olan Safevîlerde de Nevruz'un kutlandığı III. Ahmed döneminde elçilikle İran'a gönderilen Dürrî Efendi'nin "Sefaretnâme"sinde kaydediliyor. Sefaretnâme'de bununla ilgili olarak:

"Birkaç gün sonra Nevruz-ı Sultanî hulûl edüp, anlar nevrüza gayet itibar ve ıyd-i ekberdir deyu tesmiye edüp, ıyd-i ramazan ve ıyd-i edha'dan hâşâ mükerrerem ve eşrâf olmak üzere itibar ederler imiş. Hangi ayda vâkı' olsa, ol ayın nihayetine dek zevk u şevkle âlâ, ednâ ve zükûr ve inas ve nisvanı sürûr ve şadmanî ederler. Evvelâ tahmil-i şems saatinde bilcümle vüzerâ ve âyân-ı devlet Şah'ın meclisine da'vet ve hâzır ve Şah'ın önüne beşyüz-bin mikdarı meskûk altın korlar. Şah dahi eli ile ol altını karışdırıp bir kabza alıp, iptidâ vezire verüp sonra bilcümle huzzâr-ı tevzi' edüp Şah'ın eli dokunmuşdur deyu halk birbirine teberrük deyu ihdâ ederler. Bu kulunuzu tahvil gecesi da'vet ettiler, i'tizâr edüp gitmedim" şeklinde ordaki kutlamalara yer vermiştir.

Osmanlıların son zamanlarına kadar Nevruz an'anesinin devam ettiği çeşitli kaynaklardan öğrenilmektedir. Öyle ki eski cep takvimlerinde Nevruz: "Nevruz-ı Sultanî-i meymenet âsâr ve evvel-i mevsim-i bahar ve tesâvî-i leyl ü nehâr" ifadesiyle yer almıştır.

Osmanlılarda Nevruz'dan önceki üç Cuma günü de kuru yemiş bayramı olarak kutlanmıştır. Zira Nevruz'dan sonra tazelerin çıkacağı düşünülerek, kuru yemiş satan esnafın elinde kalıp zarar etmemeleri maksadıyla, kalanların elden çıkarılması hedeflenmişti. Bunun için bu bayram üç hafta sürerdi. Böylece kuruyemiş esnafının sonraki seneye zarar etmeden girmesi sağlanırdı.

XX. yüzyılın başına kadar geldiği tespit edilen Nevruz kutlamaları, bu devirden sonra hissedilir biçimde diğer bazı geleneklerimiz gibi ortadan kalktı. Bugün halkımızın büyük çoğunluğu tarafından bilinmiyor, bilenler arasında ise yanlış yorumlanıyor. Kültürel değerlerimize duyarsız kalışımızın bugün birlik ve bütünlüğümüzün sarsılmasında son derece etkili olduğu malûmunuzdur. Bunun için,

Dede Korkutumuzu, Yunus Emremizi, Hacı Bektâş-ı Velimizi, Âhi Evranımızı, Hacı Bayram-ı Velimizi, Karacaoğlanımızı, Dadalođlumuzu, Fuzulîmizi, Mehmet Âkifimizi, Bayrağımızı, Vatan mefhumunu ve Nevruz gibi Türklüđün en eski devirlerinden itibaren gelen örf ve âdetlerimizi, birilerinin oynadığı oyunlardan dolayı hatırlamayalım, gerektiği için hatırlayalım, kutlayalım.

Saygılarımla.

Kaynak: Prof. Dr. Sadık Tural - Elmas Kılıç Nevruz ve Renkler